

Problematyka ochrony „wolności” jako dobra osobistego w pracach nad art. 23 kodeksu cywilnego z 1964 r.*

1. Wprowadzenie

Aktualnie „wolność” bez wątpienia traktowana jest jako podstawowy element ochrony dóbr osobistych¹. Współcześnie obowiązujący kodeks cywilny² w art. 23 wymienia „wolność” tuż po zdrowiu, natomiast przed takimi wartościami, jak: cześć, swoboda sumienia, nazwisko (pseudonim), wizerunek, tajemnica korespondencji, nie-tykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska³.

Warto zastanowić się nad genezą umieszczenia „wolności” w katalogu dóbr osobistych człowieka chronionych polskim kodeksem cywilnym, gdyż dobro to nie od razu tam się znalazło. „Architektami” decydującymi o wartościach, jakie miały wejść do kodeksowego katalogu dóbr osobistych, byli członkowie Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego⁴

* Artykuł powstał dzięki wsparciu finansowemu NCN uzyskanemu w ramach grantu Miniatura 3 nr projektu 0213/2742/19.

¹ Prawo cywilne *expressis verbis* nie definiuje pojęcia dóbr osobistych. Za doktryną przyjmuje się, że dobra osobiste wiążą się z wartościami uznanymi przez system prawny, obejmującymi fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność, godność i pozycję w społeczeństwie, zob. bliżej: Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 157-158.

² Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

³ W doktrynie jednomyślnie podkreśla się, że wymienione wartości pomieszczone w art. 23 k.c. stanowią katalog otwarty – zob. przykładowo: E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny*, t. I. *Komentarz do artykułów 1-534*, Warszawa 2004, s. 86, 89; J. Gudowski, *Kodeks cywilny. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. I. *Część ogólna*, Warszawa 2018, s. 189; M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. I. *Komentarz. Art. 1-449¹¹*, Warszawa 2016, s. 108, 111; K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Warszawa 1999, s. 90.

⁴ W skład Zespołu weszli: Jerzy Marowski (pierwszy przewodniczący Zespołu, w 1960 r. z uwagi na zły stan zdrowia na stanowisku tym zastąpił go Seweryn Szer), Jan Wasilkowski (referent projektu kodeksu cywilnego), Seweryn Szer, Jan Gwiazdomorski, Kazimierz Przybyłowski, Aleksander Wolter, Jan Topiński, Jerzy Mayzel, Henryka Dawidowicz. Później do grona członków Zespołu włączono jeszcze: Adama Chełmońskiego (zmarł 16.08.1959 r.), Witolda Czachórskiego, Zbigniewa Rzepkę i Adama Szpunara. Sekretarzem Zespołu był Jan Winiarz (okazjonalnie funkcję protokolanta pełnił również Marek Gintowt), a w posiedzeniach Zespołu uczestniczył również przedstawiciel Ministra Sprawiedliwości Witold Bendetson (zmarł 8.12.1959 r., a w jego miejsce minister nie wyznaczył nowego delegata).

Komisji Kodyfikacyjnej PRL⁵, którzy od grudnia 1956 r. do maja 1961 r. pracowali nad kształtem projektu kodeksu cywilnego. Na marginesie warto odnotować, że w tym czasie odbyły się trzy czytania projektu kodeksu cywilnego i w efekcie dnia 10.10.1961 r. przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej Jan Wasilkowski⁶ przesłał gotowy projekt kodeksu Ministrowi Sprawiedliwości⁷. Rozpoczął się etap prac ministerialnych i parlamentarnych⁸, zakończony w dniu 23.04.1964 r. uchwaleniem kodeksu cywilnego.

Pierwsze posiedzenie Zespołu Prawa Cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej odbyło się w dniu 16.12.1956 r., przede wszystkim w celu uzgodnienia stanowiska Zespołu odnośnie do projektu kodeksu cywilnego z 1955 r.⁹, ustalenia koreferentów do opracowania poszczególnych zagadnień oraz zakresienia orientacyjnego terminu zakończenia prac Zespołu¹⁰. Zgodnie z sugestią głównego referenta projektu kodeksu cywilnego – Jana Wasilkowskiego – jako podstawę prac przyjęto wspomniany wyżej projekt kodeksu cywilnego z 1955 r. oraz obowiązujący kodeks rodzinny z 1950 r.¹¹ Co do zasady metodyka pracy Zespołu polegała na wyznaczeniu koreferenta, który przygotowywał projekty rozwiązań względem zadanej mu tematyki. Propozycje koreferenta mogły pokrywać się z regulacjami zawartymi w projekcie k.c. z 1955 r. albo mogły być odmienne. Członkowie Zespołu dyskutowali, zgłaszali swoje wnioski i poprawki, a następnie w głosowaniu decydowali o kształcie przyjmowanych rozwiązań¹².

⁵ Problematyka dotycząca działalności Komisji Kodyfikacyjnej PRL doczekała się już wielu opracowań w nauce. W najnowszej doktrynie tematy te poruszali w swoich pracach m.in. P. Fiedorczyk, A. Lityński i A. Moszyńska. Zob. przykładowo: P. Fiedorczyk, *O powstaniu, strukturze organizacyjnej i trybie prac Komisji Kodyfikacyjnej z 1956 roku*, [w:] M. Mikołajczyk et al. (red.), *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. II, Białystok-Katowice 2010, s. 473-484; idem, *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945-1964)*, Białystok 2014, s. 285-300; A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013, s. 222-227; idem, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 252-268; A. Moszyńska, *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 roku*, Toruń 2019, s. 278-526.

⁶ Jan Wasilkowski (1898-1977) – przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej, członek przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej, 1949-1952 – rektor Uniwersytetu Warszawskiego, 1956-1967 – Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego. Wcześniejsze doświadczenia kodyfikacyjne J. Wasilkowskiego przedstawia: P. Fiedorczyk, *Dylematy socjalistycznego kodyfikatora. Dokument archiwalny o pracach Komisji Kodyfikacyjnej w latach 1956-1958*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VIII, s. 259-260; zob. także: A. Bereza, *Sąd Najwyższy 1917-2017. Prezesi, sędziowie, prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017, s. 310-311.

⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. teczki 3114, k. 469.

⁸ Zakończenie prac nad projektem kodeksu cywilnego w Komisji Kodyfikacyjnej oraz prace w Radzie Ministrów i prace parlamentarne przedstawia A. Moszyńska, *Geneza...*, s. 517-598.

⁹ *Projekt Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Tekst ustalony w wyniku dyskusji ogólnokrajowej*, Warszawa 1955.

¹⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 2-15.

¹¹ Dz. U. Nr 34, poz. 308.

¹² Decydowano zwykłą większością głosów, w razie równej liczby głosów decydował głos przewodniczącego.

2. Pierwsze czytanie projektu k.c.

Na posiedzeniu Zespołu w dniu 31.01.1957 r., w toku pierwszego czytania projektu k.c. obecni byli: przewodniczący J. Marowski oraz członkowie Zespołu: A. Chełmoński, H. Dawidowicz, J. Gwiazdomorski, J. Mayzel, K. Przybyłowski, S. Szer, J. Wasilkowski, A. Wolter oraz W. Bendetson (delegat Ministra Sprawiedliwości). Protokołował J. Winiarz. Przedmiot obrad stanowiły przepisy księgi I projektu k.c. z 1955 r. Problematyce dóbr osobistych poświęcony był art. 2¹³ tegoż projektu, który brzmiał: „Ten, czyje dobro osobiste zostało naruszone lub zagrożone bezprawnym działaniem, może żądać ochrony prawnej, w szczególności zaniechania tego działania”¹⁴. Do artykułu tego swoje uwagi zgłosił J. Marowski¹⁵, który zaproponował jego skreślenie i zamieszczenie w obrębie tytułu II księgi I nowego rozdziału „Ochrona dóbr osobistych”, w którym uregulowano by problematykę: 1) umieszczenia w zakładzie leczniczym; 2) ochronę nazwiska (pseudonimu); 3) ochronę wizerunku uwiecznionego na fotografii¹⁶. Kolejnym członkiem Zespołu wypowiadającym się w tej kwestii był K. Przybyłowski wyrażający swoje wątpliwości co do miejsca, w którym przepis art. 2 był zamieszczony. Postulował on przeniesienie tego art. do osobnego działu. Nadto uczony skrytykował konstrukcję tego przepisu jako szerzej chroniącą dobra niemajątkowe od dóbr majątkowych, co jego zdaniem było zupełnie nieuzasadnione. Następnie głos zabrał J. Wasilkowski, uznając za niebezpieczny wniosek J. Marowskiego dotyczący skreślenia art. 2 i przyjęcia w to miejsce postulowanych przez niego rozwiązań. Wasilkowski opowiedział się natomiast za zamieszczeniem sformułowania ogólnego w odpowiednim miejscu projektu. Ponadto Wasilkowski nie zgodził się z wątpliwościami wyrażonymi przez K. Przybyłowskiego. W trakcie dalszej dyskusji J. Marowski wycofał swój wniosek o skreślenie art. 2, a A. Wolter, nie uznając argumentacji K. Przybyłowskiego co do przeniesienia tego art. do osobnego działu, wypowiedział się za utrzymaniem art. 2. Kolejny mówca – J. Gwiazdomorski – oświadczył, że przyłącza

¹³ Artykuł ten zamieszczono w księdze I *Przepisy ogólne*, tytule I *Przepisy wstępne*.

¹⁴ W projekcie nie było więc jeszcze katalogu wartości, określającego poszczególne dobra osobiste pozostające pod ochroną prawa cywilnego. Por. art. 10 *Projektu kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1954, s. 6. Projekt z 1954 r. stanowił efekt prac wcześniejszej Komisji powołanej przez Ministra Sprawiedliwości H. Świątkowskiego do opracowania projektu k.c. – zob. bliżej: W. Czachórski, *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, z. 26-27, s. 12; A. Liżyński, *Historia prawa...*, s. 210-211.

¹⁵ Z protokołu posiedzenia Zespołu z dnia 29.03.1957 r. wynika, że koreferentem księgi I w zakresie przepisów wstępnych, osób fizycznych, czynności prawnych, terminu i przedawnienia roszczeń był J. Gwiazdomorski – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 96. Jednak J. Gwiazdomorski sporządził uwagi do art. 6-36 oraz 3, 57-119 projektu – zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. teczek 5396, k. 49-55, 71-92. Natomiast autorem uwag do art. 2 był J. Marowski czyli to jego należy uważać za koreferenta tej problematyki.

¹⁶ Zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 41-42.

się do przeciwników poglądu K. Przybyłowskiego. Podobnie A. Chełmoński opowiedział się za utrzymaniem art. 2 w przepisach wstępnych, tak jak w projekcie. Na to Wasilkowski zgłosił postulat, aby Zespół nie zajmował się na razie systematyką projektu, gdyż jest to przedwczesne. Następnie członkowie Zespołu przeszli do dyskusji nad poszczególnymi propozycjami zgłoszonymi przez J. Marowskiego, zaczynając od problematyki ochrony nazwiska¹⁷. W rezultacie dyskusja nad tym przepisem i jego ostatecznym brzmieniem została odroczona¹⁸.

Kolejne posiedzenie Zespołu, w toku którego zajmowano się omawianiem problemów dotyczących ochrony dóbr osobistych (art. 2), odbyło się dnia 30.03.1957 r.¹⁹ Obecni byli: przewodniczący J. Marowski oraz członkowie Zespołu: A. Chełmoński, W. Cza-chórski, H. Dawidowicz, J. Gwiazdomorski, J. Mayzel, K. Przybyłowski, S. Szer, J. Wasilkowski, A. Wolter oraz W. Bendetson (delegat Ministra Sprawiedliwości). Protokołował J. Winiarz. W charakterze ekspertów na posiedzenie zaproszono psychiatrów: Stanisława Batawię²⁰ oraz Zdzisława Jaroszewskiego²¹. Eksperci nakreślili problemy leżące na styku prawa i psychiatrii oraz odpowiadali na pytania członków Zespołu. Co do przymusowego umieszczania chorych w zakładach zamkniętych²², jednoznacznie opowiedzieli się za tym, by o kierowaniu chorych decydowały nie tylko przesłanki prawne (np. zagrożenie dla otoczenia), ale przede wszystkim medyczne (stwierdzenie zaburzeń psychicznych i potrzeba ich szybkiego leczenia)²³. Po wysłuchaniu informacji i opinii zaproszonych ekspertów Zespół przystąpił do dyskusji nad wnioskami J. Marowskiego²⁴, który uważał przepis art. 2 za zbyt ogólnie sformułowany, dlatego proponował doprecyzowanie zasad ochrony niektórych dóbr osobistych. W tym celu postulował: 1) dokładniejsze określenie zasad ochrony nazwiska i podobizny oraz 2) zamieszczenie przepisu chroniącego wolność osobistą. W trakcie dyskusji głos zabrał J. Wasilkowski, który był zdania, że w omawianej kwestii najważniejszym problemem jest zagadnienie szersze od ochrony nazwiska czy podobizny, mianowicie sprawa ochrony czci. Jeśli więc projekt uzupełniony zostanie w myśl wniosków J. Marowskiego, wówczas uregulowane zostanie jedynie zagadnienie marginesowe, a nie problem

¹⁷ Wniosek o uzupełnienie przepisu art. 2 projektu k.c. autorstwa J. Marowskiego – zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. teczek 5396, k. 64-70.

¹⁸ Zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 44-46.

¹⁹ Była to kontynuacja dyskusji zapoczątkowanej i odroczonej na posiedzeniu w dniu 31.01.1957 r.

²⁰ Stanisław Batawia (1898-1980) – wybitny kryminolog i psychiatra, profesor nauk prawnych.

²¹ Zdzisław Jaroszewski (1906-2000) – współcześnie uznawany za jednego z nestorów polskiej psychiatrii.

²² Problematyka ta ściśle związana była z postulowaną przez J. Marowskiego koniecznością uregulowania ochrony wolności osobistej.

²³ Zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 123-129.

²⁴ Zgłoszonymi na posiedzeniu w dniu 31.01.1957 r.

najważniejszy. W konkluzji J. Wasilkowski podkreślił, że nie występuje przeciwko rozwijaniu w projekcie k.c. zasad ochrony dóbr osobistych, wyraża natomiast pogląd, że jeśli takie rozwinięcie ma nastąpić, to należy rozpocząć od problemu najistotniejszego, którym jest właśnie ochrona czci. Pogląd J. Wasilkowskiego poparł J. Gwiazdomorski. Zauważył jednak, że w rozważaniach nad ochroną dóbr osobistych na pierwszy plan rzeczywiście wysuwa się zazwyczaj kwestia nazwiska, która przysłania inne dobra. Aby temu zapobiec, należałoby zmienić redakcję art. 2 poprzez nadanie mu następującego brzmienia: „Ten czyje dobro osobiste, a w szczególności życie, zdrowie, nietykalność osobista, wolność, swoboda używania i rozwijania władz umysłowych i fizycznych, cześć i godność, zostało naruszone lub zagrożone bezprawnym działaniem, może żądać ochrony, w szczególności zaniechania tego działania”. Kolejny mówca – K. Przybyłowski – zgodził się z poglądem, że rozwiązania proponowane przez J. Marowskiego powinien poprzedzać odpowiednio zredagowany przepis ogólny. Po zakończeniu dyskusji nad wnioskiem J. Marowskiego odbyło się głosowanie, w wyniku którego wniosek ten nie został przyjęty. Kolejna propozycja J. Marowskiego dotyczyła ochrony wizerunku. Marowski przedstawił brzmienie odrębnego przepisu, który problematykę tę miał regulować. Członkowie Zespołu zgłaszali jednak zastrzeżenia co do konieczności wprowadzania tego przepisu (S. Szer), jak również co do kolejności poszczególnych artykułów (A. Wolter). W konsekwencji J. Wasilkowski zgłosił projekt rezolucji o następującej treści: „Zespół Prawa Cywilnego Materialnego doszedł po przeprowadzeniu dyskusji do wniosku, że należy podjąć próbę szczegółowej reglamentacji ochrony dóbr osobistych i zleca referentowi przygotowanie przed drugim czytaniem odpowiedniego tekstu przepisów w zakresie tej reglamentacji”²⁵. Rezolucja została przez Zespół przyjęta. Następną propozycja J. Marowskiego dotyczyła ochrony wolności osobistej. Wnioskodawca zamierzał uregulować warunki przymusowego zatrzymywania osób w szpitalu psychiatrycznym. Mimo przeprowadzonej dyskusji do głosowania nie doszło, gdyż członkowie Zespołu uznali, że dyskutowane zagadnienie objęte zostało podjętą wcześniej rezolucją²⁶. W dalszej kolejności W. Czachórski przedstawił – w celu rozważenia na przyszłość przez referenta (J. Marowskiego) – sformułowany przez siebie projekt art. 2 o następującej treści: § 1: „Ten czyje dobro osobiste zostało naruszone lub zagrożone bezprawnym działaniem, może żądać ochrony prawnej, w szczególności zaniechania tego działania i dokonania czynności mających na celu usunięcie skutków naruszenia”; § 2: „Przepis paragrafu poprzedzającego dotyczy zwłaszcza naruszenia wolności i zdrowia człowieka,

²⁵ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8, k. 134. Rezolucja ta objęła także propozycję Gwiazdomorskiego nadania nowego brzmienia art. 2 według jego autorstwa – *ibidem*, k. 137.

²⁶ Zob. bliżej: *ibidem*, k. 135-137.

naruszenia czci, używania cudzego nazwiska lub pseudonimu, korzystania z cudzego wizerunku lub ujawniania korespondencji”. Na tym zakończono dyskusję nad tą problematyką w toku pierwszego czytania²⁷.

3. Prace Zespołu w ramach drugiego czytania projektu k.c.

Drugie czytanie książki I projektu k.c. rozpoczęto na posiedzeniu Zespołu w dniu 7.03.1960 r. W porządku dziennym obrad znalazła się m.in. informacja przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej J. Wasilkowskiego o powierzeniu funkcji przewodniczącego Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego S. Szerowi. W posiedzeniu wzięli zatem udział: przewodniczący S. Szer oraz członkowie Zespołu: W. Czachórski, J. Gwiazdomorski, J. Marowski, J. Mayzel, K. Przybyłowski, A. Szpunar, J. Topiński, J. Wasilkowski, A. Wolter. Protokołował J. Winiarz²⁸. W toku drugiego czytania dotychczasowy art. 2 (poświęcony ochronie dóbr osobistych) stanowił art. 17²⁹, a dyskusję nad nim przeprowadzono 7.03.1960 r. w sesji porannej. Na początku J. Marowski zaproponował wykreślenie z treści artykułu wyrazów: „bezpawnym działaniem”, argumentując, że przy powództwie negatoryjnym i o wynagrodzenie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym nie żąda się od powoda dowodu bezprawności działania pozwanego. Wnioskowi temu sprzeciwił się A. Szpunar, który zauważył, że możliwość naruszenia cudzego dobra osobistego jest bardzo szeroka, dlatego z uwagi na różnorodność dóbr osobistych utrzymanie wymogu bezprawności działania jest znacznie bardziej niezbędne niż przy okazji praw majątkowych. Zdaniem Szpunara osoba, której dobra osobiste zostały naruszone, winna wykazać bezprawność tego naruszenia. Kolejny mówca – K. Przybyłowski – wyraził pogląd, że problem należy uregulować w przepisach o czynach niedozwolonych. J. Wasilkowski *expressis verbis* wypowiedział się za przeniesieniem art. 17 do przepisów o deliktach. Przeciwni takiemu rozwiązaniu byli W. Czachórski i A. Szpunar, gdyż problematyka przepisów o deliktach wiąże się z naprawieniem szkody. Przy okazji dóbr osobistych będą natomiast przypadki, w których ochrona prawna polegać będzie jedynie na zaniechaniu działania (bez żądania odszkodowania). Zdaniem A. Szpunara roszczenie o ochronę dóbr osobistych było niezależne od winy sprawcy. W odpowiedzi kolejny raz głos zabrał J. Wasilkowski, który wniósł o odroczenie dyskusji nad propozycją J. Marowskiego i rozpatrzenie art. 17 łącznie z problematyką „szczególnych wypadków

²⁷ *Ibidem*, k. 137-138.

²⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/12, k. 153.

²⁹ Po pierwszym czytaniu przepis ten umieszczony został jako ostatni art. rozdziału I *Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych*.

naprawienia szkody”³⁰. Wniosek ten poparł K. Przybyłowski i dyskusję postanowiono odroczyć. Odroczone także dyskusję nad wnioskiem J. Gwiazdomorskiego, który proponował alternatywnie: skreślenie w art. 17 zdania 2 albo nadanie temu zdaniu brzmienia: „Dotyczy to w szczególności naruszenia lub zagrożenia życia, zdrowia, nietykalności osobistej, wolności, czci, własnego wizerunku, nazwiska lub pseudonimu”³¹.

4. Końcowa faza prac Zespołu

Trzecie czytanie omawianej problematyki odbyło się na posiedzeniu Zespołu w dniu 24.10.1960 r. w sesji popołudniowej. W posiedzeniu uczestniczyli: przewodniczący S. Szer oraz członkowie Zespołu: W. Czachórski, J. Gwiazdomorski, J. Marowski, J. Mayzel, K. Przybyłowski, Z. Rzepka, J. Topiński, J. Wasilkowski. Protokołował J. Wiśniarz³². W toku trzeciego czytania art. 17 (poświęcony ochronie dóbr osobistych) rozpatrywany był pod tą samą numeracją³³. Zaproponowano nadanie art. 17 nowego brzmienia: „Dobra osobiste człowieka, jako to równouprawnienie bez względu na płeć, rasę, narodowość, wyznanie lub pochodzenie, zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa”. Wskutek tej propozycji J. Gwiazdomorski wycofał swój wniosek złożony na posiedzeniu Zespołu w dniu 7.03.1960 r. Zasugerował jednak rozszerzenie w tym artykule katalogu dóbr osobistych jeszcze o „życie” i „nietykalność osobistą”. Nie zgodził się z tą sugestią J. Wasilkowski, który wobec braku wątpliwości co do pozostawiania tych dóbr pod ochroną prawa proponowane rozszerzenie uznał za zbędne. Wypowiedź ta przekonała J. Gwiazdomorskiego do wycofania swojej propozycji dotyczącej rozszerzenia katalogu dóbr osobistych. Z kolei W. Czachórski opowiedział się za skreśleniem w art. 17 – jako anachronizmu – wzmianek dotyczących równouprawnienia. Ponadto zdaniem mówcy kwestie te chronione są postanowieniami zawartymi w konstytucji. Argumentacja ta nie trafiła do przekonania J. Gwiazdomorskiego, który stwierdził, że konstytucja udziela ochrony z innego niż kodeks cywilny punktu widzenia. Uczony miał

³⁰ Problematyka ta zawarta była w art. 832 i 832 *Projektu kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1960.

³¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/12, k. 155-156.

³² *Ibidem*, k. 271.

³³ Ponadto zaproponowano dodanie art. 17¹, który odpowiada dzisiejszemu art. 24 k.c. W razie przyjęcia tego art. skreślony miał być art. 837 o następującym brzmieniu: „W razie naruszenia dóbr osobistych poszkodowany może żądać, niezależnie od roszczenia o naprawienie wyrządzonej mu szkody, aby ten, kto dopuścił się naruszenia, złożył oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie oraz dokonał innych czynności mających na celu usunięcie skutków naruszenia” – *Projekt kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1960, s. 140.

natomiast wątpliwości co do tego, czy równouprawnienie jest dobrem osobistym. W głosowaniu wniosek W. Czachórskiego w sprawie skreślenia wyrazów: „równouprawnienie bez względu na płeć, rasę, narodowość, wyznanie lub pochodzenie” został przyjęty przez większość członków Zespołu. Z kolei J. Wasilkowski zaproponował zastąpienie wyrazów: „jako to” wyrazami: „jak w szczególności”. Poprawka ta została przyjęta. W dalszej części posiedzenia Zespół pracował nad stylizacją przepisu art. 17¹ projektu³⁴.

5. Podsumowanie

W rezultacie w *Projekcie Kodeksu Cywilnego*³⁵ przedstawionym Ministrowi Sprawiedliwości w październiku 1961 r.³⁶ art. 17 (dotyczący katalogu dóbr osobistych) przybrał numer 22 i następujące brzmienie: „Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego”. Identyczną stylizację utrzymał w *Projekcie Kodeksu Cywilnego oraz przepisów wprowadzających Kodeks Cywilny* z 1962 r.³⁷, ale tam stanowił on już art. 23. Ostatecznie do kodeksu cywilnego wprowadzony został właśnie jako art. 23³⁸.

Patrząc z perspektywy historycznej oraz biorąc pod uwagę realia polityczne (czasy głębokiego socjalizmu), w jakich przyszło tworzyć kodeks cywilny, „wolność” nie stanowiła priorytetu ochrony cywilnej. Zwłaszcza że niektóre aspekty wolności, jak choćby ogólnie rozumiane wolności obywatelskie, wolność sumienia i wyznania czy wolność słowa, druku, zgromadzeń itp., zapisane już były jako wartości chronione w konstytucji PRL z 1952 r.³⁹ Dlatego nie dziwi fakt, że „wolność” jako dobro osobiste pojawiła się dopiero w końcowej fazie prac Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego nad katalogiem wartości chronionych kodeksem cywilnym. Jako pierwszy (już w pierwszym czytaniu) wprowadzenie „wolności” postulował J. Marowski, ale myślał on o wolności osobistej w rozumieniu stworzenia barier dla pozbawiania wolności poprzez przymusowe

³⁴ Zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie. Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/12, k. 280-283.

³⁵ *Projekt Kodeksu Cywilnego*, Warszawa 1961.

³⁶ Po ustaleniu ostatecznego tekstu przez Zespół Prawa Cywilnego Materialnego i po przyjęciu tekstu (z pewnymi poprawkami) przez prezydium Komisji Kodyfikacyjnej.

³⁷ Zob. bliżej: *Projekt Kodeksu Cywilnego oraz przepisów wprowadzających Kodeks Cywilny*, Warszawa 1962. Jest to tekst po uzgodnieniach międzyresortowych, który wraz z uzasadnieniem ogólnym został uchwalony przez kolegium Ministerstwa Sprawiedliwości w lipcu 1962 r.

³⁸ Z dodatkiem na końcu przepisu: „niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”.

³⁹ Konstytucja PRL z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 232), zob.: art. 57, 70, 71.

Chociaż trzeba przyznać, że niektórzy członkowie Zespołu (np. J. Gwiazdomorski) uważali, że konstytucja chroni obywateli pod nieco innym niż k.c. kątem.

umieszczanie w zakładzie leczniczym. Było to zatem dość wąskie ujęcie tego dobra osobistego. Również w toku pierwszego czytania propozycje wprowadzenia „wolności” i w ogóle całego katalogu dóbr osobistych chronionych kodeksowo przedstawił J. Gwiazdomorski, a następnie W. Czachórski. Jednak katalog dóbr osobistych (w tym wolność) ostatecznie ustalony został dopiero w trakcie trzeciego czytania projektu k.c., tzn. na posiedzeniu Zespołu w dniu 24.10.1960 r.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. teczki 3114.

Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. teczki 5396.

Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie.

Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/8.

Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie.

Komisja Kodyfikacyjna. Protokoły z sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sygn. 2/285/0/21/54/12.

Akty prawne

Kodeks zobowiązań (Dz. U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598 z późn. zm.).

Kodeks handlowy (Dz. U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.).

Kodeks rodzinny (Dz. U. z 1950 r. Nr 34, poz. 308).

Konstytucja PRL (Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232).

Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r., Nr 16, poz. 94 ze zm.).

Literatura

Bereza A., *Sąd Najwyższy 1917-2017. Prezesi, sędziowie, prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017.

Czachórski W., *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, z. 26-27.

- Fiedorczyk P., *Dylematy socjalistycznego kodyfikatora. Dokument archiwalny o pracach Komisji Kodyfikacyjnej w latach 1956-1958*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VIII.
- Fiedorczyk P., *O powstaniu, strukturze organizacyjnej i trybie prac Komisji Kodyfikacyjnej z 1956 roku*, [w:] M. Mikołajczyk et al. (red.), *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. II, Białystok-Katowice 2010.
- Fiedorczyk P., *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945-1964)*, Białystok 2014.
- Gniewek E. (red.), *Kodeks cywilny*, t. I. *Komentarz do artykułów 1-534*, Warszawa 2004.
- Gudowski J., *Kodeks cywilny. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. I. *Część ogólna*, Warszawa 2018.
- Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny*, t. I. *Komentarz. Art. 1-449¹¹*, Warszawa 2016.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
- Moszyńska A., *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 roku*, Toruń 2019.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Warszawa 1999.
- Projekt kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1954.
- Projekt Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Tekst ustalony w wyniku dyskusji ogólnokrajowej*, Warszawa 1955.
- Projekt kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1960.
- Projekt Kodeksu Cywilnego*, Warszawa 1961.
- Projekt Kodeksu Cywilnego oraz przepisów wprowadzających Kodeks Cywilny*, Warszawa 1962.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013.

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie procesu „ucierania się” brzmienia współczesnego art. 23 k.c. w pracach Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej PRL, ze szczególnym uwzględnieniem „wolności” jako jednego z podstawowych dóbr osobistych. Chodzi przede wszystkim o ukazanie genezy wprowadzenia do treści dzisiejszego art. 23 dobra osobistego, jakim jest „wolność”. Podstawę ustaleń autora stanowi analiza źródeł archiwalnych, tzn. dokumentacji Ministerstwa Sprawiedliwości zawartej w zasobach Archiwum Akt Nowych.

Prace nad projektem k.c. w Zespole Prawa Cywilnego Materialnego rozłożone zostały na trzy czytania. Odnośnie do dzisiejszego art. 23 k.c. jako pierwszy ochronę „wolności” w projekcie kodeksu zaproponował J. Marowski. Jednak zamierzał on jedynie uregulować warunki przymusowego zatrzymywania osób w szpitalu psychiatrycznym. Postulat ten dotyczył zatem kwestii wolności osobistej. Członkami Zespołu, którzy proponowali wprowadzenie „wolności” do kodeksowego katalogu dóbr chronionych, byli J. Gwiazdomorski oraz W. Czachórski. Ich koncepcje nie zostały jednak w trakcie pierwszego czytania projektu poddane ocenie Zespołu. W drugim czytaniu problem ochrony „wolności” nie został rozwiązany, pojawiły się nawet pomysły przeniesienia problematyki ochrony dóbr osobistych do przepisów o deliktach (J. Wasilkowski,

K. Przybyłowski). Wreszcie o ostatecznym kształcie tego artykułu zdecydowały uzgodnienia Zespołu podjęte w toku trzeciego czytania projektu. W trakcie prac ministerialnych i parlamentarnych katalog dóbr chronionych nie uległ już zmianie.

Słowa kluczowe: Komisja Kodyfikacyjna (1956-1964), Zespół Prawa Cywilnego Materialnego, kodeks cywilny (1964), dobra osobiste, wolność